

MİLLİ MƏNLİK ŞÜURU MİLLİ İDEOLOGİYANI FORMALAŞDIRAN AMİLLƏRDƏN BİRİ KİMİ

Çələbiyev Nuralı Zərbalı oğlu n.chelebiyev@mail.ru

psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Şəki filialı

XX-XXI əsrlərdə -siyasət, iqtisadiyyat və sosial –mənəvi həyatda baş verən qlobal dəyişikliklər xalqların milli mənlük şüurunun oyanması və inkişafına güclü təsir göstərmiş, milli azadlıq hərəkatlarının baş qaldırılmasına səbəb olmuşdur. Milli oyanış dövrü paralel olaraq SSRİ-nin süqutuna doğru aparən etnik toqquşmalara, millətlərarası münasibətlərin pisləşməsinə, separatizm meyillərinin güclənməsinə səbəb olmuşdur.

Milli ideologiya xalqların özünüinkişaf və özünüaktuallaşdırma məqsədlərinə yönəlmiş cəmiyyətdə ictimai inkişaf qanunları əsasında meydana gələn üstqurum hadisəsidir. O, millətin mənəvi birliyini və milli maraqlarının prioritetlərini ehtiva edən baxışların, təsəvvürlərin, ideya və dəyərlərin sistemidir. İstənilən xalqın vahidliyinin, həmrəyliyinin və milli birliyinin inkişaf etdirilməsində vahid baxışlar sisteminə əsaslanan ümumiləşmiş ideologiyanın olması zəruridir.

“Milli ideologiya” formulu sivil anlam səviyyəsində bəşəri dəyərlərlə uzlaşan sosiomədəni gerçəkliklərə zidd olmamalıdır. Bu anlayış müasir fəlsəfi, sosioloji, siyasi və s. anlamlarda müəyyən fərqli yanaşmalarla dəyərləndirilsə də, ümumilik təşkil edən əsas və ortaq cəhətlər bunlardır:

1. Milli ideologiya millətin mənəvi vahidliyi və ümumiliyi prinsiplərinə və ictimai həyatın bütün sahələrində onun üstün maraqlarına əsaslanan baxışların, təsəvvürlərin və dəyərlərin sistemidir.

2. Milli-mədəni mövcudluğun dərk edilməsi və milli ideologiyanın formalaşması bir sıra mühüm komponentdən asılıdır. Buraya tarixi yaddaş, milli mənlük şüuru, mentalitet, milli mədəniyyət, din, inam amili, milli maraqlar, dövlət, geosiyasi amillər daxildir. [4, 220-225]

Ayrı-ayrı dövrlərdə millətçiliyi, irqi və dini ayrıseçkiliyi ehtiva edən faşizm, sionizm, militarizm, rasizm, şovinizm və s. kimi mürtəce ideologiyalar onlara inam bəsləyənlərin şüuruna hakim olaraq bəşəriyyətə bəlalar gətirmişdir. Bu gün də ayrı-ayrı ölkələrdə onların neofaşizm, etnik separatizm, dini ekstremizm, etnonasionalizm, etnosentrizm və s. kimi yeni adlar altında dirçəldilməsi təşəbbüsləri genişlənməkdədir.

Hər bir millət genetik olaraq ulu əcdadlarından ona miras qalmış qan yaddaşının –milli hisslərin, milli xarakter və psixologiyanın, adət-ənənənin, bir sözlə milli mənlük şüurunun potensial daşıyıcısıdır. Şüurun bir komponenti olan milli mənlük şüuruna Vətəni sevmək, tarixi keçmişə və soy kökə bağlılıq, öz dilinə və milli mədəniyyətinə hörmət, ehtiram və s.daxildir.

İntellektual məhsul olan milli mənlük şüuru milli ideologiyasının əsas komponenti, onun təşəkkülü və formalaşmasının zəruri şərtidir. Öz xalqının rifahı naminə siyasi müstəqillik, mənəvi və mədəni tərəqqi, xalqın həyat şəraitinin praktik müdafiəsi və yaxşılaşdırılması, xalqın birliyinin təmin edilməsi, ərazi bütövlüyünün, iqtisadi resusların və mənəvi dəyərlərin müdafiə edilməsi milli mənlük şüurunun strukturunu yaradan əsas amillərdir. Milli mənlük şüuru vətənpərvərliklə qohumluq təşkil edən milli hisslərə istinad edir. Milli mənlük şüuruna əsaslanan milli ideologiya cəmiyyət həyatında özünü göstərən ziddiyyətli sinfi və qrup maraqlarını nəzərə almadan cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin harada yaşamasından asılı olmayaraq Vətən əxlaqı və təəssübkeşliyi əsasında birliyinin təmin edilməsini nəzərdə tutur.

Mədəniyyət və siyasətin çoxcəhətliliyi milli mənlük şüurunun çoxformalı və çoxsəviyyəliyinin əsasıdır. Onun vasitəsilə hər bir millətin nümayəndəsi doğulduğu andan özünü onun bir hissəsi kimi dərk edir və öz milli mədəniyyətinin daşıyıcısı olur.

SSRİ-nin süqutundan sonra milli mənlük şüuru bir çox siyasətçilər üçün gözlənilmədən yüksək aktual əhəmiyyət kəsb etməyə başladı. Bir çox milli təsisatlar müxtəriyyət və milli özünütəyinetmə yolunu tutdular. Bu dövrdə baş verən hadisələrin gedişi göstərdi ki, belə milli mənlük şüuru sosial tamlığı təmin etmədiyindən onun əsasında gerçək sosial ziddiyyətləri aradan qaldırmaq mümkün olmur. Nəticədə milli birlik əvəzinə keçmiş imperiyalarda islahatlar aparmaq cəhdləri uğursuzluqla nəticələndi və reallıqda bütün milli münasibətlər sisteminin zəifləməsinə aparan milli separatizm meylləri gücləndi.

Ümummilli mənlük şüuru öz inkişafı gedişində heç də bərabər ölçülü olmayan çoxsəviyyəli və uzunmüddətli tarixi mərhələlərdən keçir. Tarixi planda götürdükdə, milli mənlük şüurunun formalaşma prosesi adi, etnopsixoloji səviyyədə baş verir. O, bütövlükdə insan şüurunun sosial-psixoloji mexanizmlərinin baza əlamətlərinin formalaşması gedişində bu və ya digər icmanın fərdi şüurununda “biz” və “onlar” antitezi ilə qiymətləndirici mühakimlərin formalaşması və kök salması ilə ilə bağlıdır. “Biz” və “onlar” tandemindəki fərqlər ifadəli əlamətlər (xarici görünüş sifət quruluşu, inanc və etiqadlar, dini dəyərlər, sosial-iqtisadi həyat tərzi, dil, irqi əlamət, milli adət-ənənələr və s.), habelə hakimiyyət və idarəetmə sistemi, ideoloji baxış və doktrinalara əsaslanmaqla “onlar”ın həmişə pis, bizdən fərqli olan neqativ psixologiyaya malik olması barədə stereotiplərin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Milli mənlük şüuru insanın öz Vətəninə yalnız siyasi və hüquqi mənsubiyyətini deyil, həm də mənəvi bağlılığını ifadə edir. Vətəndaşın siyasi iradəsi və fərdi özünəməxsusluğundan asılı olmayaraq doğulduğu andan insanda anadangəlmə milli xarakterin baza əlamətləri olur.

Uşaq öz həyatının birinci ilində “Mən” obrazına yiyələnir, əhatəsindəki insanların ona verdikləri ada cavab reaksiyası göstərir. 2-3 yaşlarında öz hərəkətlərinin nəticələrini başqa adamların hərəkətlərindən fərqləndirərək özünü fəaliyyət subyekti olan xadim kimi dərk etməyə

başlayır. 6-7 yaşlarında uşaqda özünüqiymətləndirmə qabiliyyəti, yeniyetməlik və gənclik yaşlarında fəal özünüdərkətmə, həyati özünütəyinetmə və fərdi davranış üslubu formalaşmağa başlayır və bu mərhələ sosial-mənəvi qiymətləndirmənin formalaşması ilə başa çatmış olur. “Şüurun xarakteristikası təsbit olunmuş subyekt və obyektin, yəni insanın “mən”inə və onun “qeyri-mən”inə mənsub olanların aydın fərqləndirilməsindən ibarətdir. “Mən”in “qeyri-mən”dən ayrılması-hər bir adamın uşaqlıq dövründə keçdiyi bu yol insanın mənlilik şüurunun formalaşması prosesində həyata keçir”. [6, 31]

Mənlilik şüurunun formalaşmasına ətrafdakı adamların qiymətləri və yeniyetmələrin həmyaşlıqlar qrupundakı statusu, real “Mən” ilə ideal “Mən”in qarşılıqlı münasibəti və fərdin öz hərəkətlərini qiymətləndirilməsi təsir göstərir. “Şəxsiyyətin malik olduğu nisbi sabit “Mən” obrazı, çox vaxt onda əvvəlki nəsillərdən və valideynlərdən əxz olunmuş modellər üzrə formalaşır” [5, 66] Onun vasitəsilə insan özünü ətraf aləmdən, yəni öz “mən”ini, “qeyri-mən”dən ayırır, özünün fiziki, sosial, psixi və mənəvi keyfiyyətlərini qiymətləndirir, sosial həyata şüurlu münasibət bəsləməyə başlayır ki, bu əsasda da onun “mən konsepsiyası” formalaşır. “Mən” fenomenində bir-birinə paralel olan iki meyli müşahidə etmək olar: onlardan biri fərdin digər insanlarla emosional ümumiliyə can atmasında, digəri isə öz unikallığını qoruyub saxlamaq arzusunda, müstəqilliyə, azadlığa can atmaqda, öz şəxsi ləyaqətini qoruyub saxlamaqda ifadə olunur” [1, 322]

Fərdin mənlilik şüuru funksional və genetik cəhətdən bir-biri ilə bağlı olan bir sıra funksiyaları yerinə yetirir. Bunlara fərdin özü haqqında informasiyanın əldə edilməsi, özünə emosional qiymətləndirmə münasibəti və davranışın özünütənzimi daxildir.

Erməni separatçıları və ideoloqları “Qarabağ münaqişəsi ilə iki xalq arasında düşmən ideoloji qaydalara, siyasi və əxlaqi qiymətləndirmənin qarşılıqlı inkarına əsaslanan müharibə mədəniyyəti formalaşdırıb. Bu müharibə mədəniyyətində mənfəət etnik strotipləri və mifogəmləri özündə birləşdirən tarixi yaddaş, düşmənçilik psixologiyası əsas rol oynayır”. [3, 166]

İnsanın milli, etnik və dini mənsubiyyəti onun üçün həmişə sosial mənsubiyyətindən üstün tutulmuşdur. Məhz buna görə də ümummillə liderimiz H.Ə.Əliyevin “Hər bir insanın milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam” fikrini dahi uzaqgörənliklə söylənilmiş dəyərli fikirlər kimi qəbul edirik.

Zəmanəmizin böyük siyasi və dövlət xadimi, filosof və mütəfəkkiri olan Heydər Əliyevin irəli sürdüyü və inkişaf etdiridiyi azərbaycanşılıq ideologiyası milli müstəqillik dövründə yaranmış ideoloji boşluğu nəinki bərpa etmiş, həm də milli dövlətçiliyin etibarlı təməli olmaqla dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi üçün möhkəm təminat yaratmışdır. H.Əliyevin millətlərarası həmrəylik konsepsiyasına əsaslanan bu ideologiya Azərbaycan dövlətçiliyin strateji proqramı və ideoloji əsasıdır. Ümummillə Lider Heydər Əliyev dövlətçiliyi və ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaq, cəmiyyətin bütövləşməsi naminə azərbaycançılığı milli həmrəyliyin aparıcı amilinə

çevirmiş və mükəmməl bir ideoloji konsepsiya səviyyəsində onun fəlsəfi və siyasi əsaslarını işləyib hazırlamışdır. Bu ideologiya Azərbaycan xalqının müxtəlif dövrlərdə müxtəlif adlarla, müxtəlif tərzdə təzahür edən ideoloji baxışlar sisteminin ümumiləşmiş əksidir.

Azərbaycançılıq ideyasının əsas məzmununu xalqımızın, milli-mənəvi dəyərlərinə hörmət, vətənə, torpağa bağlılıq duyğuları təşkil edir. Azərbaycançılıq milli özünüdərk, etnik şüur, qan yaddaşı intibahının elmi-fəlsəfi və ideoloji ifadəsidir.

Böyük adamların ömrü onların ideyalarının ömrü ilə ölçülür. Heydər Əliyev ideyalarının həmişəyaşar olmasını təmin edən ən mühüm hadisələr sırasında onun nəzəri-ideoloji irsi dayanır.

Azərbaycan –türk əsaslı Azərbaycan xalqının tarixi vətəni, dünyanın qədim etnokulturoloji mərkəzlərindən biridir [2, 7]. Azərbaycan azəri türklərinin tarixən məskunlaşdığı ərazidir. Ölkə əhalisinin 90%-dən çoxunu azəri türklərindən ibarət olan bu xalq öz ərazisində 20-dən çox etnik azlıqlara yaşamaq hüququ vermiş, onların vətəndaşlıq hüquqlarını daim qorumuşdur.

Azərbaycançılığın müasir dövrün əsas ideyası və ideologiyası olması məsələsi təkcə ölkəmizin milli hüduqları ilə bitmir. Bu ideya həm də Vətən hüduqlarından kənar da yaşayan soydaşlarımızı ümumi ideologiya-Vətən təəssübkeşliyi ətrafında birləşdirilməsi amalına xidmət edir. Bu ideya təkcə ölkəmizin ərazisində yaşayan və ərazinin aborjen əhalisi olan azəri türklərinin deyil, həm də burada məskunlaşmış digər millətlərin və etnosların maraqlarına uyğundur. Azərbaycançılıq millətçilik və şovinizmdən fərqli olaraq Vətən qayəli sivil, demokratik, humanist və tolerant ideologiyadır. Bu ideologiya çoxmillətli ölkə olan Azərbaycanda etnik birgəyaşayışa xüsusi önəm verir, milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının qorunmasına hüquqi təminat yaradır. Ulu öndərin siyasi uzaqgörənliklə formalaşdırdığı bu mütərəqqi ideologiya milli təəssübkeşliklə vətənpərvərliyin sintezidir. O, hər hansı millətin azlıqda olan digər etnoslar üzərində hakim roluna deyil, bərabərhüquqlu birgəyaşayışa və güclü dövlətçilik amalına önəm verir.

Azərbaycançılığın əsas qayəsi milli özünüdərk və milli mənlik şüuru əsasında milli mentallığı qoruyub saxlamaqdan, ayrı-ayrı etnosların mədəniyyətlərarası dialoqu və sintezi əsasında onları dövlətçiliyə bağlılığı və sədaqətini təmin etməkdən, separatçı və ekstremist meyillərinin kökünü kəsməkdən ibarətdir. Sosial ədalət prinsipinin etibarlı hüquqi təminatı ölkəmizdə yaşayan hər bir etnosa öz milli mədəniyyətini, dilini inkişaf etdirmək imkanı verir.

Bu gün azərbaycançılıq ideologiyası müstəqil Azərbaycanda dayanıqlı cəmiyyət və dövlətin formalaşması prosesinin ayrılmaz elementinə çevrilmişdir. Bu ideologiya cəmiyyətin və dövlətin inkişafı, siyasi sabitliyi və milli maraqlarına təminat yaradan güclü ideologiyadır. Müstəqil Azərbaycanın indiki geosiyasi vəziyyəti və erməni təcavüzü ölkəmizdə azərbaycançılıq ideologiyasına əsaslanan milli razılıq konsepsiyasının gerçəkləşdirilməsi zərurətini irəli sürür.

Digər xalqlara və etnik qruplara qarşı münasibətlərdə təkəbbür və milli eqoizm, onları özünə tabe etməyin milli həmrəyliyin pozulmasına, millətçilik və ekstremizmə səbəb olduğunu yaxşı bilən

Ümummilli lider Heydər Əliyev azərbaycançılığı milli müstəqilliyin qorunması, dünya Azərbaycanlılarının vahid Vətən və ümummilli maraqlar naminə mübarizədə vahid cəbhədə birləşməsi amilinə çevirməyə nail olmuşdur. Ulu öndər Azərbaycanın adət-ənənələrini, milli-mənəvi dəyərlərinin təbliğini, bədnam ermənilərin uzun illər boyu tarixi ərazilərimizə əsassız iddialarını, xalqımızın başına gətirilən soyqırımların ifşasını, eləcə də Dağlıq Qarabağın Azərbaycan Respublikasının tarixi ərazisi olması həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasını təmin etmək üçün etibarlı siyasi və mənəvi fəaliyyət konsepsiyasının yaradılmasını təmin etmişdir. Heydər Əliyevin formalaşdırdığı mütərəqqi azərbaycançılıq ideologiyası ölkə ərazisində yaşayan digər xalqlara və etnik qruplara qarşı etnik, dini və mədəni dözümlülüyü ön plana çəkərək hər bir xalqa öz dilini, mədəniyyətini, adət və ənənələrini inkişaf etdirmək üçün geniş imkanlar verir.

Ədəbiyyat:

1. Бессознательное: природа, функции, методы исследования. Т.4.Тбилиси, 1988
2. Cəfərov N. Azərbaycanşünaslığın əsasları. B., 2005
3. Əliyev Z. Dünya azərbaycanlılarının psixologiyası: həmrəylik və birlik probleminə psixoloji-fəlsəfi-siyasi yanaşma.// “Azərbaycan inkişaf etmiş cəmiyyətə doğru: reallıqlar, perspektivlər” mövzusunda ümumrespublika elmi konfransının materialları. B., “Azərbaycan Universiteti”, 2011
4. Miraləm E. Milli ideologiya və onu formalaşdıran amillər/.Dirçəliş XXI əsr,2006,N 104-105
5. Rzayev M. Şəxsiyyətin sosial-fəlsəfi təhlilinin metodoloji əsasları. B.,2007
6. Ümumi psixologiya (A.V.Petrovskinin redaktorluğu ilə.)B., “Maarif”, 1982

Чалабиев Нуралы Зарбалы оглы.

Национальное самосознание как один из фактор формирования национальной идеологии

Резюме

Характер национальной идеологии - фактор национального сознания к себе уважение
Это статья как основной фактор национального характера от особенностей рассказывает о формировании национальной идеологии. Автор философские вопросы формирования национальной идеологии Азербайджанства, идеология Азербайджанства народа, о роли общенационального лидера Азербайджана Гейдара Алиева в период национальной независимости со стороны, как -психологически комментировать работал в качестве возраждения.

Chelabiyev Nurali Zarbali

Summary:

National self-respect consciousness is the factor of national ideology building up the character

This article deals with basic factor of national ideology building up the character national self-respect consciousness, the process of its forming, and basic characteristic features.

The author tried to ground the national ideology of being Azerbaijani developed by the national leader of Azerbaijan Haydar Aliyev`s idea and activity during national independent years, and its helping to the national self-comprehension, national self-respect consciousness, and renaissance of blood memory`s scientific-philosophy, ideological expression.

Açar sözlər: milli ideologiya, “Mən” obrazı, milli mənlik şüuru, azərbaycançılıq, milli özünüdərk, milli həmrəylik.

Key words: national ideology, Image of "i", Consciousness of national identity, Azerbaijanism, National self-knowledge, National solidarity

Ключевые слова: Национальной идеологии, "Я" образ, Национальное самосознание, Азербайджанства, Национальное самосознание , Национальная солидарность.